

Hrvoje Ivanković

Tako je pisao gospar Ivo

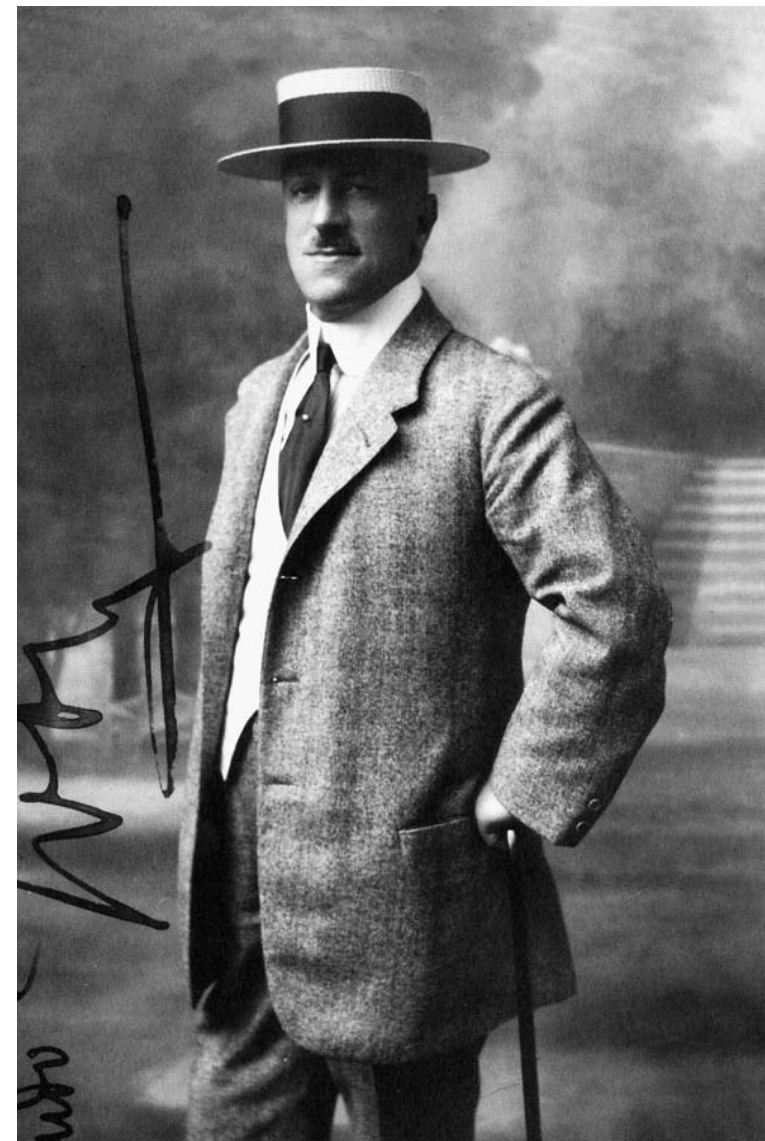
U povodu osamdesete godišnjice smrti Iva Vojnovića (1857. – 1929.), objavljene su tri knjige njegove korespondencije

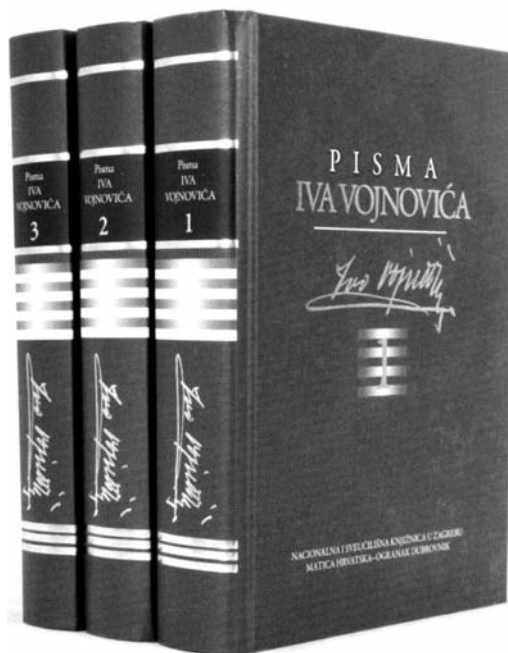
Neposredno nakon smrti Iva Vojnovića, Milan Begović je u Hrvatskoj reviji objavio esej *Konte Ivo – Uspomene, impresije i razgovori*, davši u njemu tako živ i upečatljiv Vojnovićev portret, da nam se i danas, čitajući ga, može učiniti kako smo "pjesnika Trilogije" osobno poznavali. Spominje tamo Begović i svoju "redovitu, toplu i prijateljsku korespondenciju" s Vojnovićem, hvaleći se kako je sva njegova pisma sačuvao i to "ne samo kao dragu uspomenu nego kao dokumente iz kojih se jasno vide sve vrline i sve slabooće ovog divnog čovjeka". "Konte Ivina korespondencija je točna

reprodukcija njegove ličnosti", kaže Begović. "Temperamentna, često neiskrena i namještena, puna raznojezičnih fraza, usklika, obilata lijepim sentencijama i izražajima, sudovima, kritikama, razmatranjima, koja nisu uvijek točna, ali dobro odražuju momenat raspoloženja u kom su pisana. Na žalost još je prerano, da bi se mogla objaviti, pogotovo ona iz posljednjih desetak godina, a od tih pogotovo ona pisma iz Nice 1921. i 1922. U njima se govori mnogo o prilikama u Jugoslaviji, političkim i literarnim, a nema skoro nijednog važnijeg čovjeka, koji u njima ne bi bio spomenut."

Begovićev sud o Vojnovićevim pismima mogli bismo bez ikakve ograde preuzeti i danas, kada smo napokon dobili sveobuhvatni uvid u Vojnovićevu korespondenciju. U godini u kojoj se obilježava 80-a obljetnica Vojnovićeve smrti, Matica hrvatska – Ogra-

nak Dubrovnik, te Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu objavili su, naime, tri knjige (priredivač im je Tihomil Maštrović, a urednik Luko Paljetak) u kojima su okupljena sva evidentirana i dostupna pisma, razglednice i brzozjavi Iva Vojnovića, upućivana raznim ljudima i institucijama u razdoblju od preko pet desetljeća. Na preko 1700 stranica tiskano je, prema abecednom slijedu primaatelja, oko 2350 Vojnovićevih epistola (samo rijetke od njih u fragmentima), upućenih na adrese 190 naslovnika, što potvrđuje tezu o Vojnoviću kao hrvatskom književniku s najobimnijom sačuvanom korespondencijom. Najveći broj pisama, nerijetko iscrpnih i isповjednih, upućen je članovima obitelji, i to poglavito bratu Luju (418), majci Mariji (329), te sestri Gjeni (238), pa ona čine polovicu sveukupne korespondencije (pola druge, te veći dio treće knjige), dok se brojnošću primljenih pisama među ostalim naslovnici izdvajaju Josip Bach (218), Emka Krstelj (117), Julije Benešić (77), Vladimir Šifer (77) i Ivo Raić (65). Ako ne s istim ulogom iskrenosti, a onda bar s podjednakom strašću i predanošću, pisao je Vojnović domaćim i inozemnim kazalištarima i književnicima, izdavačima i urednicima, svojim platonskim ljubavima i prijateljima koje je upoznao u različitim razdobljima života. Samo manji dio Vojnovićevih pisama već je i ranije bio publiciran, dijelom u radovima samog Tihomila

Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, te Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu objavili su tri knjige u kojima su okupljena sva evidentirana i dostupna pisma, razglednice i brzozjavi Iva Vojnovića. Na preko 1700 stranica tiskano je oko 2350 Vojnovićevih epistola, upućenih na adrese 190 naslovnika, što potvrđuje tezu o Vojnoviću kao hrvatskom književniku s najobimnijom sačuvanom korespondencijom.

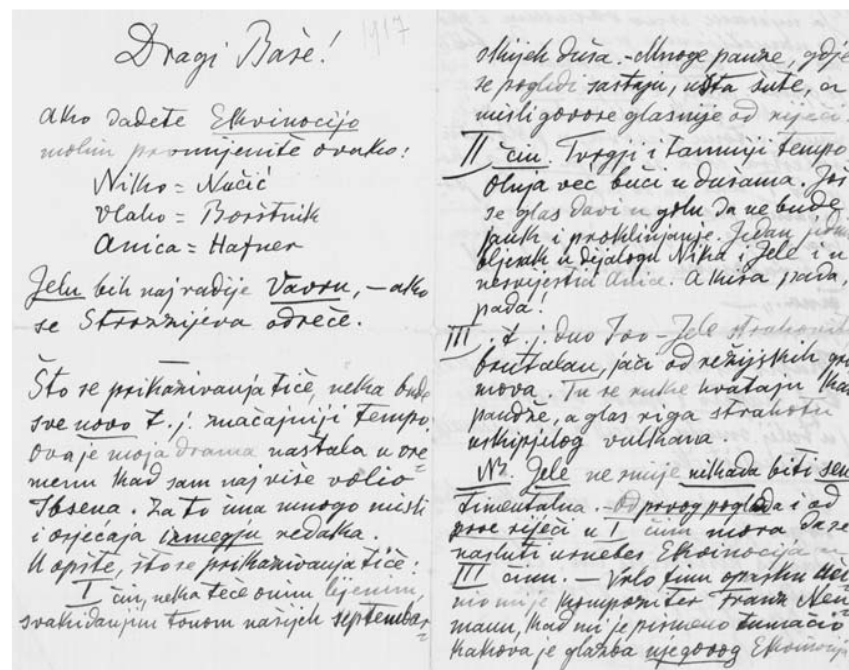
mila Maštrovića (npr. pisma Nini Vavri i Branimiru Livadiću), a dijelom u radovima drugih autora i priređivača poput Dubravka Jelčića (pisma Radoslavu Bačiću), Antonije Bogner Šaban (Božidaru Kukuljeviću), Augustina

Stipčevića (Katici Vojnović), Ivana Medena (Ivi Raiću), Ivana Bacha (Josipu Bachu) ili Mirka Žeželja, koji je biografsku knjigu *Gospar Ivo* najvećim dijelom i izgradio na materijalima iz piščevih pisma i neobjavljenih dnevnčkih zapisa. Već sam popis naslovnika kojima od Vojnovića upućena pisma nisu do sada objavljena (od Ive Andrića, Julija Benešića i Milivoja Dežmana do Gjene i Luja Vojnovića, te njegove žene Tinke) jasno govori da će ovo izdanje biti nezaobilazan izvor podataka za sve buduće proučavatelje života i djela Iva Vojnovića. Ono, međutim, ne isključuje mogućnost da će jednako važni dijelovi Vojnovićeve korespondencije naknadno biti publicirani, budući je iz raznih izvora poznata njegova prepiska s još nekim eminentnim imenima hrvatske i srpske kulture (prije svega s Đurom Dimovićem, Gustavom Krklecom i Markom Muratom), do koje priređivač nije uspio doći.

Za Vojnovićevu korespondenciju Maštrović se zainteresirao potkraj 1970-ih kada je, pripremajući doktorsku disertaciju o drami i kazalištu hrvatske moderne u Zadru, u zadar-
skim arhivima pronašao dotad nepoznatu

Vojnovićevu rukopisnu građu (među kojom je bilo i dosta pisama), a svoje je istraživanje nastavio i kasnije, potaknut nikada ostvarenom namjerom Akademijinog Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbe da objavi sabrana djela Iva Vojnovića, u sklopu kojih bi se našla i knjiga njegovih pisama. Tako je i najveći dio posla oko pronalaženja Vojnovićevih pisama obavljen upravo potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih. Daleko najviše Vojnovićeve korespondencije sačuvano je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a nakon nje u arhivima Odsjeka za kazalište i književnost pri spomenutom HAZU-ovom Zavodu, Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku, te u Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti, u kojoj je pohranjen dio arhiva francuske obitelji Loiseau, u koju se udala Ivova sestra Gjene.

Među sačuvanim Vojnovićevim pismima samo ih je sedamdesetak napisano u 19. stoljeću (od čega više od

Vojnovićevo pismo Josipu Bachu

polovice članovima uže obitelji), a najveći dio korespondencije potječe iz posljednjih dvadeset godina piščeva života. Osim na hrvatskom jeziku (nerijetko protkanom brojnim dubrovačkim lokalizmima), Vojnović je pisao i na francuskom, njemačkom i talijanskom, na kojem su, osim uvodnog i završnog pozdrava (najčešće "Mame moja!" i "Grlj te tvoj Ivo!"), uglavnom pisana i Ivova pisma majci Mariji, podrijetlom iz talijanske obitelji Serragli, koja je još od kraja 18. stoljeća živjela u Dubrovniku.

U pismima iz svih razdoblja, praktički bez obzira na naslovnike, Vojnović izvještava o svom stvaralaštvu; o fazama nastajanja pojedinih djela (spominje i neke danas nepoznate rukopise; primjerice dramu *Žene od voska*), o njihovim objavljivanjima i izvedbama, o ambicioznim planovima (vidjeti neku od svojih drama u režiji Maxa Reinhardta

velika mu je, neispunjena želja), što je nerijetko popraćeno raznovrsnim uputama i polemikama, koje se znaju pretvoriti u prave male eseje. Odnos prema njegovom djelu, s kojim najčešće nije zadovoljan, umnogome određuje Vojnovićev odnos prema pojedinim osobama, gradovima, pa čak i političkim programima. Tri toponima – Dubrovnik, Zagreb i Beograd – imaju posebno mjesto na zemljovidu Vojnovićeva svijeta; sa svakim od tih gradova Vojnović razvija složenu igru ljubavi i netrpeljivosti, čiji intenzitet određuje visina uloga. Zagreb mu, iako je tamo ostvario svoje najveće uspjehe, nije dao ono što je mislio da zaslužuje, idealizirani Beograd iznevjerio je očekivanja Vojnovićeva političkog bića, određenog njegovim "mučeništvom" i zalaganjem za ideju južnoslavenskog ujedinjenja, dok ga je u Dubrovniku najviše najbolje polagano nestajaju

nje humanističkog, aristokratskog Dubrovnik, grada na kojeg misli kada jednoj od posljednjih dubrovačkih plemkinja, Nelli Mohr rođ. Mirošević de Sorgo, piše: "Naš Dubrovnik živi u nama – a za oni drugi – eno im ga!" U gradovima u kojima boravi kraće vrijeme, često pronalazi utjehu: ohrabruje ga, primjerice, atmosfera poslijeratnog Osijeka, oduševljava se vitalnošću, kulturom i slavenskim duhom Praga, opčaravaju ga ambijenti i kulturni poticaji Venecije ("u ovome najdivnijem hramu vlasti i ljepote što ga je igda čovječanstvo podiglo u čast svoga uma i sile") i živost Pariza ("ovaj raj i ovaj pakao").

Prema ljudima Vojnović ima sličan odnos kao prema gradovima. Nekoliko osoba ima posebno, neprikosnoveno

Odnos prema njegovom djetetu, s kojim najčešće nije zadovoljan, umnogome određuje Vojnovićev odnos prema pojedinim osobama, gradovima, pa čak i političkim programima. Tri toponima – Dubrovnik, Zagreb i Beograd – imaju posebno mjesto na zemljovidu Vojnovićeva svijeta; sa svakim od tih gradova Vojnović razvija složenu igru ljubavi i netrpeljivosti, čiji intenzitet određuje visina uloga.

mjesto u njegovom životu. Na prvom je svakako majka, koju je uzdigao na razinu kulta, osobito u doba njezine bolesti, u godinama poslije Prvog svjetskog rata, kada je s njom i sestrom Katicom živio po hotelima u Nici. Diviniziranje majke najočitiže dolazi do izražaja u pismima bratu Luju, ali i većini drugih naslovnika, koje ne propušta izvješćivati o njezinom zdravstvenom stanju i svojim osjećajima, o kojima govori i nakon majčine smrti. "S mojom Majkom nestade moja radost. Ona je bila meni Majka i Vrelo svih idealnih osjećaja i pjesničkih pobuda", pisao je tada Vladimiru Šiferu. Brat Lujo predmet je drugog kulta: Ivo ga smatra najobrazovanijim i najkulturnijim čovjekom u Jugoslaviji, a bezuspješni Lujovi pokušaji da se aktivnije uključi u politički život Kraljevine SHS presudno su utjecali na Vojnovićevo razočarenje novom državom i jugoslavenskim političkim *establishmentom*, o čemu je u pismima ostavio brojna, nerijetko zajedljiva svjedočanstva. No, iz love vizure nisu samo Nikola Pašić, Ante Trumbić i drugi onodobni politički prvaci bili problem u Lujovom životu; u jednom razdoblju Ivo s

izrazitim kritičkim odnosom (pokatkad na rubu pristojnosti), piše i o Lujovoj ženi Tinki, pa čak i o kćerkama Marici i Kseniji. Sestri Gjenci se žalio kako Lujo "sam dobiva i hrani one tri lijencine", a samog Luja 1919. upozorava kako "vječito vikanje Tinke i malih protiv prostačtva Srba" može biti fatalno za njegove političke ambicije. Od ljudi iz kazališnog miljea Vojnoviću su svakako najbliži Josip Bach i Ivo Raić, i iz prepiske s njima (prepune savjeta, prijedloga, informacija o vlastitom stvaralaštvu, te opservacija o predstavama koje je gledao i djelima koje pročitao) dobivamo niz dragocjenih podataka pomoću kojih je moguće pobliže odrediti Vojnovićev kazališni i književni ukus. No dok je odnos s Bachom prvenstveno poslovne prirode, s Raićem ga veže najsentimentalnije prijateljstvo, o kojem svjedoče brojne rečenice poput onih iz pisma upućenog mu 1919. iz Beograda: "Ostao si mi u duši da Te ne mogu otrgnuti. I ne ću nikada!... Ljubim te i umrijet ću s tom velikom ljubavi svojom u krvi!".

Prepiska s brojnim drugim književnicima i kulturnim djelatnicima prava je mala kronika zivanja u hrvatskom (prije svega zagrebačkom) glumištu u prvoj četvrtini 20. stoljeća, obojana specifičnom vojnovićevskom doživljajnošću, kroz koju se, osobito u razdoblju poslije Prvog svjetskog rata, reljefno portretiraju i ljudi i pojave iz političkog života. U pravu je Begović kada u tom kontekstu posebno ističe Vojnovićeva pisma iz Nice: vremenski bard iz daljine secira političku "čaršiju" nove države i čini se da već tada, zahvaljujući osobnim razočarenjima koja mu izostravaju sliku, naslućuje probleme koji će tijekom idućih sedam desetljeća na ovaj ili onaj način opterećivati južnoslavensku državnu tvorevinu. Ne nedostaje tu ni teških riječi, ni patetičnih, ishitrenih izjava (aludirajući na talijanske aspiracije, 1919. piše Emki Krstelj: "Vikao sam i vičem u Parizu: 'dajte im i Rijeku i Zadar i Istru – eno im i Dubrovnik, onoga gadnoga izrognjenog oskrvlnjenog svetišta – ali spasite nam Šibenik!"), ali ni lucidnih ideja, poput one o svojevrsnom monarhističkom konfederalizmu: "Dakle – ne ostaje nego: voditi politiku fakata a ne teorija... Zagreb, Ljubljana i Beograd moraju biti tri Rezidence kraljeva – a prama tome, uz potpuno izjednačenje prava i dužnosti, valja urediti i sve ostalo. Pa i taj predratni balast srbijanske diplomacije, koja nije spadala ni onda, a još

manje sada da predstavlja svijetu naš jugoslavenski humanistički mentalitet." Vojnovića, aristokrata u duši, posebno boli spoznaja da od 1918., umjesto u otjelovljenju svoje utopije, živi u "seljačkoj republici", da za razliku od kulturnih Čeha i Poljaka jugoslavenske diplomate u Francuskoj gledaju kao ljude nedostojne "njihove intelektualnosti i njihova domaćeg odgoja": "Ah! Da vidiš Emko moja kako smo ništa, kako smo prezreni, kako nas gledaju preko ramena...". Sukus njegove rezignacije sadržan je u rečenici napisanoj 1919.: "Da mi je deset godišta manje otplovio bih u Ameriku da ne vidim, da ne čujem ništa o našim nevoljnim prilikama!".

Jednako upečatljivo Vojnović piše i o sitnim, svakodnevnim događajima, pretvarajući ih pokatkad u skice za male novele, poput priče o čudotvornom Gospinomu kipu u dubrovačkoj franjevačkoj crkvi koji je u srpnju 1925. počeo otvarati i zatvarati oči (što je, prema Vojnoviću, vidio čak i Gustav Krklec), ili neobične storije o Hrvatima koji je u Monte Carlu izgubio sav novac na kocki, da bi uz sitnu llovu posudbu preko noći došao do milijunskog dobitka. Neka su, pak, pisma čisti literarni odjek atmosfere vremena i Vojnovićevih duševnih raspoloženja, posebno ona u kojima emotivno i poetično opisuje melankoliju Dubrovnik u kojem ponovno boravi potkraj života, družeći se sa svojim starim prijateljima, te redovito posjećujući obiteljski grob na Mihajlu, "jedini naš stan", kako će ga on, čovjek bez zemaljske adrese, nekoliko puta nazvati.

Demon koji cijelog života progoni Vojnovića jest demon neimaštine. Novca mu je uvijek premalo, pa veliki dio prepiske troši na traženje tantijema, avansa, pozajmica, na prozivke zbog visine penzije i državne pomoći. Neodoljivo je komičan način na koji ponekad namjerava vratiti dugove ili se zahvaljuje na novčanoj pomoći: blagonaklonom vlasniku hotela Busby u Nici velikodušno je "platio" i "preplatio" smještaj prepustivši mu tantijeme za izvedbe njegovih komada u Francuskoj (do kojih nikada nije došlo), a prijateljici Milki Grünwald-Gutschy piše: "Bog ti naplatio što sam primio tvojih 500 din. – premda u tvom pismu piše da mi šalješ 1000 Din! – Da se nije putem štogod zametnulo?". Vojnovićevim kuknjavama (a u tome je pravi *povero Raguseo*) ne treba, dakako, uvijek vjerovati. Uspo-

ređujući Vojnovićevu mjesečnu dotaciju s prosječnim onodobnim plaćama Mirko Žeželj je svojedobno ustvrdio kako mu primanja, bar u posljednjih desetak godina života, i nisu bila tako skromna da ne bi, primjerice, mogao platiti ulaznicu za kazalište ili pojedini raskošni ručak, no unatoč tome čitatelja ovih pisama mora začuditi činjenica da on, nacionalni književni i kazališni bard, u poznim godinama života, u svom Dubrovniku, ne može otići na predstavu zagrebačkog ili ljubljanskog kazališta u Bondinom teatru, budući mu (kako piše) ne daju gratis ulaznicu. Ako je i imao novaca za platiti je, a iz principa to nije želio učiniti, mi ga današnji svakako možemo razumjeti.

Po stilu i sadržaju Vojnovićevih pisama očita je njegova želja da i kroz njih stvori sliku (ako ne i mit) o sebi; toliko britke analitičnosti, literarne vrijednosti i životne punoće, teško je pronaći i u mnogim književnim djelima iz tog razdoblja, no iz Vojnovićeve korespondencije, unatoč onoj Begovićevoj "namještenosti", izranja i živo biće: sklono kontradikcijama, krajnjim subjektivnostima i snažnim izljevima emocija; sklono patetici i samosažaljenju, slojevitoj kritici i prizemnom traču. Stoga ove knjige Vojnovićeve korespondencije mogu biti podjednako zanimljive teatrolozima, povjesničarima i umjetnicima, koliko i onoj tzv. običnoj čitateljskoj publici. A svima njima zacijelo će dobro doći i napomene koje se nalaze na kraju svake knjige. Tamo se, uz podatke o prethodnom objavljivanju pisama i mjestu na kojem se čuvaju, donose i najosnovnije informacije o svakom od njihovih naslovnika, a neka su pisma popraćena i bilješkama koje bi trebale olakšati njihovo razumijevanje. Taj dio posla nije, doduše, urađen temeljito i dosljedno, pa su bez potrebnih objašnjenja ostala čak i mnoga pisma čije ključne elemente (ljudi, događaji, tekstovi, polemike i sl.) nije bilo teško dešifrirati, a određenih propusta postoji i u indeksu imena u kojem su, primjerice, u sve tri knjige ispuštena imena članova najuže Vojnovićeve obitelji, tako često spominjana u mnogim pismima upućenim drugim naslovnika. No ti nedostaci kod znatiželjnog čitatelja prije mogu dodatno potaknuti njegov istraživački duh, negoli umanjiti važnost objavljivanja ovih knjiga, a ona je upravo kapitalna i za vjerovati je da će doprinijeti novim kontekstualizacijama života i djela Iva Vojnovića – znanstvenim, a možda i umjetničkim.